

Ellentétes vélemények Székesfehérvár nevééről

1. *Székesfehérvár* neve körül egy magyar anyanyelvű talán nem érez bizonytalanságot: a három egyszerű szót rögtön fel lehet ismerni: *székes*, *fehér*, *vár*. E szavak ma is a magyar szókészlet elemei, köznévi jelentésük ismert. Ha egyenként tekintünk a település nevében lévő szavakra, mindhárom olyan szóvá válik, amely számos kérdést felvet, és értelmezésükre egyenként több ellentmondásos vélemény is született. Ezek közül most a *Székes*-jelző körüli egykori vitát eleve-nítem fel, a *fehér* és a *vár* névelemek kérdéseit most csak elnagyoltan érintem, ha az általam vizsgált munkákban erre is találunk utalást. Ugyanakkor nem elhanyagolható az ezekkel való foglalkozás sem, hiszen a névadás motivációjának elemzésében szerepet kaptak.

Ha a Földrajzi nevek etimológiai szótárát faggatjuk Székesfehérvár nevének eredetéről, ezt olvashatjuk: „Azzal kapcsolatos, hogy a középkorban Fehérvár a királyi család szakrális székhelye volt, ahol a királyokat koronázták, a királyi párok esküvőjüket tartották, az elhunyt királyokat és családtagjaikat eltemették.” (FNESz.). Már 1818-ban is ekként fejtik meg a város nevét Hartvik Szent István legendája után, mely beszámol arról, hogy a királyi trón Székesfehérváron található. De e helyen tartottak országgyűléseket (míg a királyok itt laktak), itt koronáztak és itt temettek királyokat. A régi vár maradványai fehéres színű kövekből álltak (Y 1818: 36–49).

Az etimológiai szótár szócikkének végén megadott szakirodalmat lapozva derül ki, hogy felmerült más magyarázat is. A továbbiakban áttekintem és kritikai megjegyzésekkel látom el azon munkák érveit és ellenérveit, amelyek *Székesfehérvár* nevének *Székes*-eleméhez szólnak hozzá.

A tanulmány elkészítéséhez egy Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíjjal (Fejér megye nyelvjárástörténeti vizsgálata – 1. szakasz, földrajzi nevek) 2019-ben megkezdett kutatásom során összegyűjtött adataim nagy segítségemre voltak. A 2022-ben indult Magyar Nemzeti Helynévtár Program keretében további levéltéri iratokat is feldolgoztam, és immár élőnyelvi adatokat is gyűjtöttem. Az így összeállt, eddig kiadatlan anyag néhány elemét felhasználom a munka során. A gyűjtést még nem zártam le, így egy-egy adat később még pontosításra szorulhat.

2.1. A név eredetét illető többféle magyarázat lehetősége már az első munkákban megjelenik. Bél Mátyás az 1720-as évek végén elkészített leírásában utal rá, hogy a *szék* nem csak az üllőalkalmatosságot és királyi trónt jelenti, hanem a megyében gyakori szikes földet is. Későbbi szavait idézve: „Ez a föld fehér a sótól, mintha hó hullott volna rá” PROKOPP ford. 1977: 86, 87, 88; TÓTH E. 2017: 17, 51). Majd a század végén, VÁLYI ANDRÁS földrajzi leírása is tartalmazza a gondolatot. „A többek között két féle származása lehetett magyar nevezetének, vagy azért neveztetett Fejérvárnak, mert újj vólta miatt fejr és szép vala; vagy pedig még inkább azért, mivel vidékje a’ sós nedvesség miatt, mint egy fejrlett a’ rajta lévő széksó miatt, vagy a’ mint mások akarják, a’ ragadó székes föld miatt” (VÁLYI 1796: 646). A város gazdaságának mindig is jellemzője volt a salétromfőzés, mivel a föld olyan salétromos volt, hogy kifehéredett (KÁLLAY 1989: 51). A későbbi kutatásban ezek a város egykori természetföldrajzi viszonyaihoz időben (és így emlékezetben is) közelebb álló leírások háttérbe szorultak. Nagyon fontos e körülmény, ugyanis a 18. század utolsó harmadában a Sárvíz szabályozására és a Székesfehérvárt nyugatról észak–dél irányban ölelő hatalmas mocsár, a Sárrét¹ lecsapolására tervek jöttek létre, majd a folyamat el is kezdődött. A többször félbehagyott és újakezdett munka északi üteme a mocsár lecsapolásával 1825-ben befejeződött (BENCZE 2000: 99–100, BABAI 2010: 394–395). A Sárrét lecsapolása után létrejött „két kanális”, a Sárvíz–Malomcsatorna partját még a 20. században is így jellemezték: „száraz, homokos, részben székes” (BÁTKY 1918: 125).

KÁROLY JÁNOS így írta le a város földrajzi környezetét. „Az vizektől környezett sziget, mely ma a belvárost alkotja, azok a körülötte levő kisebb-nagyobb területek, körülvéve hasonló vizekkel, melyek ma a külvárosok egynémelyikét képezik, nagyon alkalmasak voltak arra, hogy védelmül szolgáljanak; az a nagy terjedelmű víz pedig, mely nyugot felé Palotáig és Ősiig, észak felé pedig a keresztesi határig nyult, hozzávéve a Sóstót is” (1898: 39). Székesfehérvár szigeten vagy félszigeten állhatott, de a vizeken és mocsarakon kívül csörszárakkal, gyepekkel és sáncokkal is övezett vár volt (BARTOS 1910: 221, 229). Kelet-Európában a már inkább letelepült népek a féltett értékeket képező helyeiket kiépített árkokkal, sövényekkel védték (KRISTÓ 1994: 242), így a magyarság körében is ismertek lehetek az efféle védelmi technikák. MOENICH Rogerius alapján megkérdőjelezi, hogy Szent István korában volt-e vár Székesfehérváron (MOENICH 1893: 193). A tatárjárás idején nem a falai, hanem a mocsarak védték meg (FITZ–CSÁSZÁR–PAPP 1966: 14). E mocsarak gátolták a várost a 12–13. századtól a fejlődésben (FITZ 1957: 13).

¹ A feladattal 1774-ben Böhm Ferencet bízták meg. Az ő nevét viselheti Székesfehérvárral nyugati-délnyugati irányban szomszédos településen, Sárszentmihályon (és a hozzá csatolt egykor önálló Sárpentelén) lévő *Böm-árok* (KT).

A természeti viszonyokra utaló névadási motiváció alapjául szolgáló ötletet jó ideig utoljára 1840-ben FEJÉR GYÖRGY vette elő, de rögtön el is utasította. Fontos körülmény, hogy ekkor már az egykori területi viszonyok jelentősen megváltoztak. VÁLYI gondolatait azzal a kritikával látja el, hogy Szent István idejében nem volt kővár, még a tatárjárás pusztításakor sem, csak a vízfolyásokkal és mocsarakkal körülvett voltának köszönhetette megmaradását. IV. Béla korában vagy utána épült csak kőfal. Ha pedig fala nem volt, akkor a *fejér* nevet nem is innen vehette — vetette fel FEJÉR. Más fehér épületként szerinte a templom jöhet szóba, de akkor *Fejéregyház* nevet várnánk. Érdekes, hogy FEJÉR amiatt sem tartja elfogadhatónak ezt a magyarázatot, mert ha egykor a széksó fehérítette meg a várost, akkor most (értsd: 1840-ben) miért nem, illetve más szikes terület városai nevében miért nincs *fehér szó*? (FEJÉR 1840: 95–96). Más vélemény szerint a fehér mészkőből épült vára miatt kaphatta a település a *fehér* jelzőt (BENKŐ 1998: 121).

Újabban felmerült, hogy a várost már a 11. században kőfallal kezdhették megerősíteni, ami Európában királyi előjognak számított, de igazán költséges volt. Európai elterjedése a kőfalaknak inkább csak a 12–13. századra tehető. Régészeti feltárások alapján az északi oldalon feltételezhető egykori kőfal megléte, de pontosan nem tudni, hogy délen mikor készült el a védmű, melynek teljes kerülete 17 ha-t védett volna. Összehasonlításként: a korabeli legnagyobb magyar ispáni várak jelentősen kisebbek voltak (SZÖLLÖSY–SZÜCSI 2022: 121–125).

2.2. Ezután kerek száz évvel később hozta csak fel a névadás lehetséges motivációjaként SZABÓ T. ATTILA a természeti viszonyok szerepét, mintha ő maga sem emlékezne a fent idézett 18., 19. századi véleményekre. Ugyanis úgy fogalmaz, hogy a *Székes* jelzőt a *szék* 'sedes' -s képzős származékaként Szent István trónjáról kapta a város, és ezen a kézenfekvő magyarázaton kívül fel más sem merült. Ő maga a *Székaszópatak* helynév magyarázata során jutott arra a gyanúra, hogy a *szék* 'palus' lehet Székesfehérvár nevében is a történeti és helyrajzi mozzanatok ismeretében (SZABÓ T. 1940: 256).

Számára gyanús, hogy a középkorban, amikor Székesfehérvár valóban királyi székhely volt, nem ismert a *székes*- előtagos alak. De a megkülönböztető szerepű jelző létrejöttének kora sem világos. Idéz a teljes névalakra adatot 1692-ből, 1695-ből, 1713-ból: az előtagnak tehát ezt megelőzően kellett létrejönnie. Hivatalosan csak egy 1845-ös királyi oklevél rendel el a *Székesfejérvár* név használatát (MOENICH 1893: 198). Emiatt azt a következtetést vonta le SZABÓ T., hogy a 16–17. század folyamán a vízrajzi viszonyokat jelző *székes* 'lustosus; sumpfig' szóval egészült ki a *Fehérvár* név a környező lakosok nyelvén. Így 'Mocsárfehérvár' vagy 'Mocsarasfehérvár' jelentésű a helynév (SZABÓ T. 1940: 257–258). E cikke több választanulmány is érkezett.

2.3. FEKETE LAJOS szerint SZABÓ T. következtetései a táji környezetről nem helytállóak, mert a *székes* jelző nem a mocsaras környezetről és nem is relative

újonnan jött létre. A középkori latin *Alba regia* megszokott elnevezéssé vált, és „bizonyára lefordították magyarrá is”. Így használhatták már akkor is, amikor nincs írásos említése. A *regalis, regia* megfelelője a *szék*, ami ’királyi otthon’ jelentésű. Ezt támogatja a 15–17. századi török megfelelő is.

Török szövegben a helynév legkorábbi említése egy 1491 körül írt követjelentésből ismert *Īstōl Belīgrādi*. 1543-tól 1688-ig *Istōlni Belgrādi* a város neve, ez pedig a szerb *Stolni Belgrad* átvétele, amelyben a *stolni* a *székes* megfelelője, a Dráva–Száva *Belgrad*-jától való megkülönböztetésére. Egyes török írók ezt az elemet átalakították *üstüni*-re, amely a török *üstün* ’felső’ szónak „perzsás” továbbképzése, így különböztetve meg Nándorfehérvártól, az „alsó”-tól (FEKETE 1940: 317–318).

Gyulafehérvár nevét a törökök *Erdel-Belgrādi*-ként (’erdélyi Belgrád’) használták (THURY 1892: 477). Más vélemény szerint a szláv *Sztołni-Beogrād* változott *Üsztülni-Belgrād* alakra, végül ezt népetimológia *Üsztüni-Belgrād*-ra formálta, Nándorfehérvárt egyszerűen *Belgrād*, Gyulafehérvárt *Erdel-Belgrādi* néven illetik (KARÁCSON 1906: 920–921, 1908: 39). A török nevek kiejtése [Usztołni Beligrad], [Erdel-Beligrad] lehetett (PÁVÓ 1986: 93).

FEKETE magyarázatát elfogadva a török név horvát hátterét kívánta HADROVICS kora újkori adatokkal megvilágítani. Székesfehérvár régi horvát neve *Stolni, Stoni, Stojni Biograd* (vagy *Belgrad*). A horvát név keletkezési kora ismeretlen: van egy ismeretlen korú adat, amelynek átírása cirillbetűs vagy glagolita emlékből származik, a többi adat nem régibb a 17. századnál.

Egy 1578-ból való kaj-horvát krónikában egy 1114-es esemény kapcsán említik a *v Belgrade ztołnom* nevet, illetve ezen kívül még tíz eseménnyel, főleg koronázással kapcsolatban. Vetranić Mavro (1482–1576) költő költeményben panaszkolta el Buda török kézre kerülését (HADROVICS nem adja meg az évszámot): *u stojni Biorad* Székesfehérvár megfelelője. Palmutić Junije (1606–1657) drámájában a *Biograd stojni* nevet használja. Szerinte a horvát és a török megfelelők egyértelművé teszik, hogy Székesfehérvár neve nem ’mocsaras fehérvár’, bármennyire is SZABÓ T. mellett vannak a helyrajzi viszonyok (HADROVICS 1940).

2.4. A legtöbb érvet SZABÓ T. magyarázata ellen CSONKÁS MIHÁLY hozta fel. Azzal kezdte, hogy IV. Béla 1254-ben a fehérvári szentegyház javára kiadott oklevélben felsorolja a templom iránt való gondoskodásának okait, egyike ezeknek, hogy itt őrzik az ország királyi székét és a koronát. Figyelemre méltó az alábbi mondata: „mostanáig az volt a meggyőződés a tudomány körében is, a közhiedelemben is, hogy Székesfehérvár nevének *Székes* előtagja a dicső múlt emlékéét őrzi” (CSONKÁS 1941: 106). Ehhez a jelenséghez köti, hogy 36 koronázás, 15 királyi temetés, 47 országgyűlés volt a városban.

Ezután következnek nyelvi érvei. Szerinte az ingoványos vidék neve sohasem volt *Szék*, kivéve az 1341-es *Kezelefezek* adatot, mindig csak *Sár*. Ez pedig korán szerepel helynevekben előtagként, CSÁNKItól idézi az 1249-es *Sarabady*-t és említi, hogy további négy település is van előtaggal 1510-ig a környéken. A „nem hivatalos, népies nyelvben” több ilyen név is található, itt utal a mai *Aba Sáraba* nevére. Ezt a gondolatot azzal zárja, hogy *Sárfehérvár* nevet várna, ha a „magyar-ság ősi szent városát” a mocsárról nevezték volna el.

Következő ellenérve az, hogy ha a hódoltság korában élt volna a vidéken a *székes* ’mocsaras’ szó, lenne nyoma később is: a lakosság nem cserélődött ki azóta gyökeresen. De szerinte ilyen szónak nincs nyoma se a vidék népnyelvében, se levéltári iratokban, se a területtel kapcsolatos írók nyelvében.

Szerinte az, hogy a *Székes*- nélküli *Fehérvár* szerepel sokáig írásban, nem bizonyítja, hogy a régiségben nem ismerték. Példaként hozza fel, hogy *Gyulafehérvár* és *Érsekújvár* a 16. századi levelezésekben *Fehérvár* és *Újvár*. De ebből nem következik, hogy a városok nem őrzik nevükben a gyula törzsfők és Oláh érsek emlékét. Ugyanígy kellett élnie az emlékezetben annak, hogy az utolsó koronázás 1527-ben, az utolsó temetés 1540-ben zajlott Székesfehérváron. Megemlíti, hogy a törökkel folytatott levelezésben már a jelzős alakok szerepelnek (1555, 1574, 1576, 1581), de az előző századokból nincs magyar nyelvű adat a város nevére az 1055-ös említésen kívül.

CSONKÁS magyarázatában a latin nyelvű 1320-ból adathozható *Alba Regalis* és a későbbi *Alba Regia* is a *székes* szó latinra fordítását mutatja. Ahogy a török és a német név is ezt sejteti. 1490-ben Fehérvár Habsburg Miksa hatalmába került, az innen kiállított oklevelekben *Stulweyssemburg*, *Stuelweyssemburg*, *Alba Regali* szerepel. A török utazó, Evlia meg is magyarázza, hogy a város neve arra utal, hogy ott székre ültették a királyt, noha a törökben elég korán népetimológias torzulás érte a nevet, Szerémi György is már ezt használta. Hogy mikor keletkezett a *Székesfehérvár* név, csak idegen mintán állapíthatjuk meg. A középkorban jelző nélküli név fordul elő a német nyelvterületen, az Aranybullában is csak *Alba* található. Úgy gondolja, hogy kezdetben a *fehér* szó ’előkelő’ jelentése még eleven volt, de ahogy ez halványodott, azután lett szükséges más szóval e szerepet magyarázni.

2.5. További nyelvi érveket hoz fel SZABÓ T. magyarázata ellenében MÉSZÖLY GEDEON (1944/1982: 128–141). Szerinte a város német neve már a 15. században is élt, a német név *Stuhl*- előtagja magyarázza a magyart.

Megjegyzzi, hogy azért sem származhat a *székes* ’mocsár’ szóból, mert ennek van *szikés* változata, míg Székesfehérvár nevének nincs és a *szék* ’ülőkalkalmosság’ szónak sincs *szik* megfelelője. Így az *i*-ző Sylvester sem használt ilyen alakot, ahogy a Bécsi-kódexben is alsó nyílt hosszú hanggal jelölik a *szék* szót.

MÉSZÖLY szerint a *szék* szónak nincs 'mocsaras' jelentése, hanem 'vízmeder', egész pontosan 'álló- vagy folyóvíznek fenéke – vízével vagy vize nélkül' jelentést kell társítani hozzá. Hiszen ekkor a *fenék* köznévi jelentése is 'mocsár' volna. Megállapítja, hogy számos *szék* és *székes* helynév van az országban, ahol a talaj minősége miatt széksó jelenlétére gondolni nem lehet.

3. A fent bemutatott vitában mind történeti, mind nyelvtörténeti érvek felmerültek a név eredetének magyarázatakor. Az azóta eltelt időben a kutatás természetesen mindkét területen folyt, így a folytatásban ezeket az érveket szembesíttem mai tudásunkkal.

3.1. Székesfehérvár főváros szerepe vagy legalábbis kizárólagos főváros szerepe megkérdőjelezhető. Egyrészt mert ekkoriban Európában sem volt egyetlen udvara a királyoknak, hanem egész évben járták az országot (GÁRDONYI 1944: 223, BÓNIS 1967: 50, 53, KOLLER 1972: 16, ZSOLDOS 2013: 27). Másrészt az európai hagyományban az egyházi és királyi központ nem egy településen alakult ki: lásd pl. Párizs és Rheims, Aachen és Köln, Pávia és Milánó (SZEGHALMY 1938: 237). Magyarországon pedig több uralkodói központ is létezett, olykor egymással párhuzamosan.

A magyar források sem vallanak egyértelműen a királyi székhelyről, több fontosabb központ is volt: Esztergom, Székesfehérvár, a 13. századtól Óbuda, majd a 13. század derekától mindet háttérbe szorította Buda (DEÉR 1971: 1, BÓNIS 1967: 53–54). De mellettük Károly Róbert 1315-ben Temesvárott, majd 1320-ban Visegrádon építtetett királyi palotát, utóbbi három évvel később székhellyé vált. Óbudát XXII. János pápa királyi székhelynek nevezte. Buda Nagy Lajos király idejében lett az udvartartás állandó székhelye, IV. Béla a tatárjárás után kezdett itt várat építeni. 1279. VII. 13-án kelteznek oklevelet Budáról. III. András az első király, aki huzamosabb ideig tartózkodott a Budai várban. 1301-ben már az itteni királyi palotáról is van tudósítás. Mátyás király is Budát nevezte fővárosnak. A pápai követ 1463-ban is azt mondja Budáról, hogy elsőrangú székhelye a királynak, külföldön is ez volt ismeretes. Később II. Ulászló és II. Lajos is uralkodói székvárosnak nevezte Budát (GÁRDONYI 1944: 222–229).

Esztergom volt a legrégebb királyi udvari székhely Kálman király első törvénykönyvének LXXIX. szakasza alapján (GÁRDONYI 1944: 219), még a XII. században is ennek számított (BERTÉNYI 2013: 6). Itt alakult ki az egyházi székhely és az államháztartás központja (BÓNIS 1967: 54) vagy közigazgatási központ (DEÉR 1971: 2). A külföldi források is így ismerték: Konrád salzburgi érsek az 1131. évi hadjárattal, illetve Lübecki Arnold Frigyes keresztes hadának 1189. évi átvonulásával kapcsolatban említi így. Esztergomban királyi palota is állt 1259. december 17-ig (GÁRDONYI 1944: 219–220). Szent István 1018 körül helyezhette át Székesfehérvárra Esztergomból a rezidenciáját (Gy. 2: 376).

3.2. Szent István mintaképe az államalapításkor Nagy Károly birodalma lehető, Aachen mintájára alakította Székesfehérvár intézményeit (DEÉR 1971: 18). Fehérvár csak egyike a királyi székhelyeknek, csak a királyi család szakrális központja. Vitattott, hogy itt tartotta-e udvarát Szent István (VERESS D.–SIKLÓSI 1990: 14). Temetkezőhelyként Kálmán óta, de a 13. században már nem volt szokás (BERTÉNYI 2013: 16), koronázási helyként Pétertől kezdve folyamatos (BÓNIS 1967: 55). Itt volt a dinasztia saját egyháza, itt őrizték az uralkodói jelvényeket.

Itt volt a király országos jellegű bírósági jelenlétének kiemelkedő alkalma, az ún. törvénynap, de erre csak késői adatok vannak. 1083 után az augusztus 15. és 20. közötti napokat rendszerint itt töltötte, hogy az országot járó királyi udvart az emberek egy évben egyszer állandó helyen találhassák meg. De csak az Aranybulla foglalta ezt 1222-ben törvénybe. Ezekből a napokból vezetik le az országgyűlés intézményét (BÓNIS 1967: 55–58, KOLLER 1972: 16). Noha országgyűlési színhelyként a 13. századtól már csak a királyválasztások idején töltötte be szerepét (FITZ 1957: 13).

A város jelentős szereppel bírt a magyar adminisztrációban is. 1176-ban lépett életbe az az eljárás, hogy a király jelenlétében tárgyalt ügyeket írásba kell foglalni (SZEGHALMY 1937: 237). Az Árpád-kor végén egy-egy hadjárat hivatalos kezdetét az jelentette, hogy az uralkodó Fehérvárra ment, és felemelte a királyi zászlót. A koronázás, a törvénynap hozzájárultak ahhoz, hogy országos központ jellege erősödjön. 1527-ig 29 országgyűlést tartottak itt (FITZ–CSÁSZÁR–PAPP 1966: 14). Még egy közigazgatási szerepkör köthető a városhoz. Az 1185-ös királyi kancellária megszervezésével nőtt ennek a szerepe az állam fenntartásában. A prépostság összefonódott a királyi oklevelek kiadásával és őrzésével, a fehérvári káptalan őrizte a királyi rendeletre írt gestákat és annaleseket (FITZ 1957: 12).

3.3. Nem egyértelmű a trón szerepe a beiktatási ceremónián sem. A király beiktatásának szertartása kellékeivel és szokásaival csak az Árpád-kor végére állandósult (BERTÉNYI 2013: 6). Azokkal a tárgyakkal ruházták fel a leendő királyt, amelyeket a hagyomány (a kultusz) Szent Istvánhoz kötött. Viszont Szent Istvánt nem Székesfehérváron koronázták, Székesfehérvárra a trón feltételezhetően csak István szentté avatásakor került (KOLLER 1972: 7). Problémás az is, hogy a trón őrzőhelye mikortól és valóban Székesfehérváron volt-e. Sőt több trónnal is számolni kell, mivel a király nem egy helyen tartózkodott.

Szent István államszervezésének mintája a Karoling birodalom volt: biztos, hogy volt Székesfehérváron egy királyi trónszék. Csak egy 1254-ben kelt hamis oklevélben fordul elő, hogy a királyi trónt és a koronát Székesfehérváron őrzik (KOLLER 1972: 8). Az 1254-es hamis oklevél 1344-es átírata hiteles: az ország trónja a korona előtt szerepel a Fehérváron őrzött uralkodói jelvények felsorolásában (KUBINYI 2001: 80).

A magyar hagyomány szerint a koronázáskor Szent István trónjára ültetik a királyokat (KUBINYI 2001: 74). A koronázás során két trónt használtak, a mise elején egy kisebb trónba ült a király, majd a szertartás végén abba a trónba, amelyik Szent Istváné volt (PÉTER 2003: 18). Európa szerte koronként és országonként ingadozó, hogy van-e állandó trón, illetve ennek a szerepe a szertartásban meghatározó-e (KUBINYI 2001: 76–78).

A trónnak mint kiemelt szerepű királyi jelvénynek sem egyértelmű a helyzete (KOLLER 1972: 7). A *koronázás* szó elfedi a szertartás lényegét: még a 18. században is az *inauguratio* 'felavatás' szót használták. A legfontosabb része a szertartásnak nem a korona fejre helyezése, hanem az uralkodó szentelt olajjal történő felkenése (TÓTH E. 2011: 20). A király beiktatásakor a nép közfelkiáltással való megerősítése és a trónra ültetés pogány szokás volt, amelyet az egyház fogadott be a kereszténységbe. Karintiában még a 15. században sem koronázták a királyt. A királyavatásnak legfontosabb mozzanata a királyi eskütétel és a király felkenése volt (FÜGEDI 1974: 56). A középkorban sem a koronázás jelentette a lényegét, hanem a felkenés. Az avatáshoz nem a királyi hatalom külső jele (korona), hanem a pápai beleegyezés volt fontos. Ez nem egy személynek szólt, hanem a trónörökösökre is kiterjedt, lényegében tehát az ország kapta a királyavatás jogát (TÓTH E. 2011: 22–24).

3.4. Hartvik Szent István legendájában a király kedvelt rezidenciáját *sedes regali*-nak, *királyi szék*-nek nevezi. A nagyobb legenda *Alba-t regalis sedis civitas*-nak mondja (DEÉR 1971: 5). 1257. VI. 27-én IV. László, 1307-ben Károly Róbert nevezte királyi székhelynek (GÁRDONYI 1944: 221). III. Sándor pápa írja 1179-ben, hogy a fehérvári bazilikában állt a királyi szék (KUBINYI 2001: 80). A későbbi konstantinápolyi pátriárkának Mánuel császárt dicsőítő beszédéből kiderül, hogy Székesfehérvárt tekintették a magyar királyok koronázó helyének, és ott őrzik a koronázó jelvényeket. Egy külföldi, bizánci számára nyilvánvalóan következett, hogy a koronázási jelvényeket is a koronázási helyen őrzik (TÓTH E. 2011: 107). Különös módon, kimutathatóan először 1468-ban Buda királyi és Buda városi oklevelekben fordul elő a *solium regale* forma (KUBINYI 2001: 85).

4. A vita során felmerült nyelvtörténeti érvek is áttekintésre szorulnak. Ezek közül először azokat értékelem, amelyek a *szék* szó jelentését, alakváltozatait és nyelvföldrajzi elterjedtségét, a *szék* 'sziksó' és *szék* 'ülőlakalmatosság' viszonyát taglalják.

4.1. Először érdemes megvizsgálni, hogy a 'főváros, az uradalmi központ' fogalmának magyar megnevezésére használt *székváros*, *székes főváros*, *székhely* stb. kifejezések mikor és milyen formában jelentek meg. A TESz. szerint a *székhely* 'tartózkodási hely' csak 1527-től adathozható, de nyelvújítási alkotás az 1801-es 'uralkodó, intézmény, szervezet stb. állandó tartózkodási és működési helye' jelentése a szónak. Az 1395 körüli *fek heh* [ɔ: *fek hel*] adatot a TESz. 'ülöhely',

de az EWUng. már bizonytalanul 'Aufenthaltort, Residentz' jelentéssel vette fel (TESz., EWUng.). A *székeshely* 'székhely' jelentésben egy 1441-es helynévből adatolható a FNESz.-ből (lásd erről az 5. pontban). A *főváros* a Bécsi kódexből adatolható először (TESz.). A *székváros* szó 1790 óta ismert 'olyan város, amelyben székhely van' jelentésben. A *székesfőváros* szó pedig csak 1892 óta bukkan fel Budapest megnevezésére az ÉrtSz. szerint, a Magyar történeti szöveggyűjtő (MTSz.) adatai között 1894-től van rá adat.

4.2. MÉSZÖLY szerint a *szék* jelentése nem 'mocsaras', hanem 'vízmeder', ugyanis szerinte ha az előbbi lenne, akkor a *fenék* köznévi jelentése is 'mocsár' volna. Sajnos ez az okfejtés a semmibe fut, hiszen a *szék* ~ *szik* és a *fenék* szónak nincs semmiféle szinonim jelentésárnyalata, és a 'mocsár' jelentés adatokkal bizonyítható (TESz.). A *szik* szónak csak egy másodlagos jelentése a 'vízmeder', azonos jelentésárnyalat csak a 'meder' és a 'fenék' között van. Földrajzi köznevekként él a *szik szég* alakváltozata 'szikós talajú földterület' jelentésben, emellett van még a 'vízállásos, szikes terület', 'szikfolt' és a *szék* 'salétromsós tó' jelentése a szónak. A *szikes* 'sok szikót tartalmazó gyenge minőségű földterület' jelentés is dokumentált (FKnT. 299).

A különféle *szék* szavak homonímiája kapcsán érdemes az etimológiákra kitérni. A *szék* 'ülőeszköz' a magyarban ótörök eredetű, az ősmagyarba **säku* vagy **säki* alakban került be. A tőhangzó pótnyúlással *ē* (TESz., EWUng.), majd a középmagyarban *é* lett (JUHÁSZ 2018: 328). Bár TENIŠEV és DYBO a török szó etimológiáját nem tartja meggyőzőnek, CLAUSON szerint a török etimon perzsa eredetű (WOT.). Az EWUng.-ban egy 1156-os adatot már bizonytalanul '?Residenz; Wohnort, Wohnsitz' jelentéssel vesznek fel.

A másik *szék* szó ismeretlen eredetű, eredetileg palatális hangrendű volt (vö. *széka*-féle alakokkal). Az 1380 k. 'belső', 1493 k. 'valaminek a belseje' jelentésben adatolt (TESz., EWUng.).

A *szik* 'szikes talajú, nátriumtartalma miatt rosszul termő föld, hely', 'mocsár, mocsaras hely', 'szikes talajú vízmeder, sós víz medre' szó bizonytalan eredetű, talán ugor kori örökség. A 'só' a manysiban és a magyarban oszét jövevényszó (TESz.). Az EWUng.-ban már a *szik* meghatározatlan eredetű, talán ugor örökség, bár a 'só' ősiráni jövevény a vogulban, de talán már ugor kori kölcsönzés: **čäkkä* (EWUng.). Az UEW. szintén rekonstruálja az ugor korra a **čäkkä* 'só' szót, de a megjegyzések között megtaláljuk, hogy talán ősiráni jövevényszó (UEW № 1737). KORENCHY szerint viszont a középiráni **čäχ* 'só', oszét *cäχχ* lehet az átadó (1972: 77–78).

4.3. A vitában felmerültek nyelvjárástörténeti kérdéssel kapcsolatos ellenérvék is. Ilyen MÉSZÖLY másik érve: a *szék* 'ülőalkalmatlanság' szónak nincs *szik* változata. Erre idézi Sylvester nyelvtanát, ahol az *i*-ző nyelvjárást ellenére sem találjuk Székesfehérvár nevében az *i*-t, illetve a Bécsi-kódexet, amelyben a *szék*

alsó nyílt hosszú \bar{e} hangja jelölt. E két észrevétel helyességét vitatni nem lehet. Annyit viszont hozzáfűznék, hogy a Münchener-kódexben találni négy közép zárt-nak jelölt adatot a *szék*-re (NYÍRI 1993: 313–314), de a következetlenség eredhet a szöveg másolatjellegéből is. Mindazonáltal az ún. huszita kódexek szövegei a korabeli magyar nyelv minden változatára nem terjeszthetők ki, teljes bizonyossággal csupán egy, de legfeljebb néhány egykori nyelvváltozatra lehet érvényes.

Mai tudásunk szerint MÉSZÖLY megállapításának más elemei pontosításra szorulnak. A *szék* > *szék* 'ülőalkalmatosság' egyes nyelvjárásokban további zárodáson ment keresztül, és eljutott zártabb formáig: *szék*, *szik*, *széik*, *székét* (ÚMTsz.), *szék*, *szék*, *szék*, *szék*, *szék*, *szék*, *hossziszék*, *pucikszék* (MNYA. 209, 210, 211, 581). Ez nem meglepő, hiszen a jelenségek nem azonnal jönnek létre minden lehetséges helyzetben, hanem a változás lezajlása alatt konkrét példákon terjednek, a változások az analógia révén tudnak további szavakban is megjelenni.

Különösen érdekes ebből a szempontból a feltett *szék* hangalak. Az alsó nyílt hosszú hang [\bar{e}] jelölését nehéz követni. Egyrészt mert az *e*-féle hangoknak két-féle tulajdonságot kellene tükrözniük: nyílt : zárt, rövid : hosszú. Ezért az eltérőbb jelölésmódok mögött bizonytalan, hogy melyik sajátosság érzékeltetése áll. A rendszeresen a középmagyar korban felbukkanó ϵ graféma is sajátos problémakört eredményez, hiszen éppen egy aktív változásban lévő fonéma jele lenne, amely így területenként eltérő realizációval bír. Ezt tetézi, hogy nincs a korban egységes hangjelölés, ezért a graféma szerzőnként különböző használatban is előfordulhat.

A Sylvester írott nyelvére vonatkozó megállapításhoz azt fűzném hozzá, hogy ennek kapcsán érdemes a névkölcsönzés jelenségét megvizsgálni. Vagyis eltérőbb nyelvjárások belső érintkezésekor a változatok közötti névelemek átadásakor az átvevő nyelvváltozatban megtörténik-e a hanghelyettesítés az illető névben? Sylvester az [\bar{e}]-t jelölte ϵ -vel, az [\bar{e}]-t \bar{e} -vel (TRÓCSÁNYI 1955: 220). Így a nyelvtanában felbukkanó *Székessfejr vár* alak (FNESz.) [*Székessfejr vár*] ~ [*Székessfejr vár*] hangzású lehet, csakhogy Újtestamentum-fordításában *szék*, tehát [*szék*] található (KAPOSI 2018: 31). Ez azt jelentheti, hogy az $\bar{e} > \bar{e}$, $\bar{e} > \bar{i}$ változás ekkor még felfutó ágban volt, vagy pedig azt, hogy más nyelvjárásból való a *Székessfejr vár*, amelyre nem terjesztette át saját nyelvjárási jellegzetességeit. De az is feltehető, hogy a két *szék* nem azonos.

Egy nagyjából kortárs másik forrás, az 1560 körüli Gyöngyösi szótártöredék a három *szék* szót azonosképpen jelöli, ami mindenképpen elgondolkodtató. A *szék*¹ 'ülőalkalmatosság' pl. *Nagy magas szék*, a *szék*² 'velő, mag', 'tojássárgája' *Thykmony szék*, a *szék*³ 'nátriumsó' *széknek* [gr.] (Gl. 638).

4.4. Ha a nyelvjárások régi és mai alakjait is vallatjuk, még egy további *szék*-re is bukkanunk: ez a 'kamilla', 'orvosi székfü' jelentésű virágnév. Ennek is van

szik alakja, lásd még *székesvirág*, *szikés szíkvirág*, *székvirág*, *szikvirág*, *szikvirág* (ÚMTsz. 5: 92, 96, 99). A 'szikés talaj, ill. földterület' és 'szikós' jelentésű szó alakváltozatai: *szék*, *szék*, *szik* (ÚMTsz. 5: 160) és *szikés*: *székes*, *székés*, *szikés* 'szikós' (ÚMTsz. 5: 161).

A 'tojássárgája' jelentésű szónak *szék*, *szikja*, *szik*, *szikját*, *szik*, *szikje*, *sziktyé*, *székája* főbb változatai vannak (ÚMTsz. 5: 92, 97). Ennek szerteágazó jelentései mutathatók ki a nyelvjárásokban: 'szemes termény magjának belső része'; *szik* 'csíra'; *széktya* 'búzaszem héja alatti, lisztes része'; *szék*, *széktya*, *szik*, *szék* 'kikelt növény első hajtása, amelyből mint középsőből a további hajtások jönnek, sziklevel'; *szikék* 'gyékény középső, erős, rugalmas, a szövésre legalkalmasabb része'; *cék*, *szék*, *szik* 'növényi szár, ill. fatörzs középső, lazább, puhább része' (ÚMTsz. 5: 160–161). Ide tartozik még a *széki* 'a kukorica töve, ahol az eső, harmat összegyűlik' (ÚMTsz. 5: 161) is. Az etimológiai szótárak ezzel a *szék*-kel hozták összefüggésbe a 'belső rész' jelentést is.

Ennek ellenére úgy vélem, hogy a 'tojássárgája' nem a 'belső' szóhoz kapcsolódik, hanem 'kamilla' és a 'szik, nátriumsó' szavakkal együtt a *sző* : *szőke* 'szőke', 'sárgásfehér, fakó', 'világos' (TESz., EWUng.) szócsaládjába tartozhatnak. A megfeleltetés alapja a névadás mögötti színképzet. A *sző*-ből *-k* és *-ke* képzővel jöhettek létre a származékok.

4.5. További nyelvjárás-történeti érveket sorakoztatott fel CSONKÁS. Egyik fő érve a *Székes*- előtag ellen, hogy a *székes* 'mocsaras' szó semmilyen forrástípusban, semmilyen időkeretben nem mutatható ki a területről, pedig szerinte a lakosság nem cserélődött ki. Ez a megállapítása már a korabeli irodalom tükrében sem volt tartható. A megye a török hódoltság alatt szinte elnéptelenedett (BÁTKY 1922: 186). Egy 1494–95-ös adóösszeírás alapján legalább 29.565, legfeljebb 33.595 a becsült lélekszáma a megyének (MTSH 9.) A megye visszafoglalásakor, 1688-ban 65-ből 25 lakott falut, 29 elhagyott, 11 gyéren lakott falut találtak (ERDŐS 1989: 63). A telepítések után, 1720-ban is még csak 54 község volt 20.702 lakossal (BÁTKY 1918: 120).

Ráadásul efféle nevek a megye szinte minden tájékáról (Duna-mellék, Vértes, Sárvíz mente, Mezőföld, Velencei-tó környéke) hozhatók. A források adatait én emeltem ki, pontos oldalszámot nem minden esetben közlök, mert a települések nevei alapján ábécérendben összeállított forrásokban könnyen megtalálhatók.

A legkorábbi adatunk éppen Székesfehérvár határában található. 1341. III. 05-én *Barch* (mai Sárkeresztes területén lehetett) határjárásakor Péterfalvánál nem tudtak megegyezni. A település mellett található Szent Borbála egyház, a körülötte lévő földek neve *Scek* (ÉRSZEGI 1971: 187).

További adatok sajnos csak az újkortól vannak (bár ez magyarázható azzal, hogy a terület a török hódítás következtében elnéptelenedett, az írott anyagok — ha készültek — a harcok miatt elveszhettek). Azonban a sok adat közül nem biztos,

hogy mind 'mocsár' jelentésű. A *székes*, *szikes*, *szék* alábbi adatainak jelentés szerinti szétválogatása a jövőben elvégzendő feladat.

1. Ercsi: 1743: *Székes* lapos (NAGY 1972);
2. Sárszentmiklós: 1745: Sár vizitül kezdven két *Szekes* között levő kut fenéki határjel; az *Székes*ben vagyis Szorosban az lapon egy kis dombocska (NAGY 1972);
3. Perkáta: 1819–69: Alacsony-*Székhát* (K2), 1881: *Székesi* legelő, *Székesi* tábla (KT);
4. Lovasberény: 1864: *Székes*, 1884: *Székes*, *Székes* völgy, 1895: *Székes*, 1979: *Székes* (NAGY 1972, MFNT, KT);
5. Sárbogárd: 1880: *Székes* (KT);
6. Iváncsa: 1881: Belső *székes* dülő, Külső *székes* dülő (KT);
7. Pusztaszabolcs: 1881: *Székespart* (KT), 1944: *Székespart* (MTSH);
8. Polgárdi: 1882: Nagy *szék*, Nagy *széki* dülő (KT);
9. Bicske: 1884: Szarvas *szék* (KT), 1974: *Szék* utca (kéziratot gyűjtés);²
10. Cece: 1972: *Szikes* (kéziratot gyűjtés);
11. Alsószentiván: 1971: *Székes* dülő (kéziratot gyűjtés);
12. Seregélyes: 1976: *Szikes* (KOVÁCS E. 1976: 41).
13. Sárszentágota: 1869–87: *Székes* lapos (K3_25), de *Székes* lápos K3_75), az élőnyelvi gyűjtés során *Széles* lapos alak fordul elő (kéziratot gyűjtés).
14. Nagyvenyim: 1930-as, 40-es évek: *Székes*-dülő (BUGÁR 1997: 128).

A fenti nevekből kitűnik, hogy a *székes* földrajzi köznévknek Sárszentmiklósról adathozható a szótárakból eddig ki nem mutatott jelentése. Az itt előforduló 'szoros' jelentés talán a 'belső, valami belső része' jelentésű *szék*-ből jött létre. De ennél valószínűbb, hogy az ismeretlen eredetű *szűk* (1456 k.: *zikfege*, 1562: *Zeg-segerwl*, TESz., EWUng.) -s képzős származékával van dolgunk, a nyelvjárási formák csupán homonim viszonyt alakítottak ki.

4.6. CSONKÁS másik érve, hogy az ingoványos vidék neve sohasem volt *Szék*, kivéve a 1341-i *Kezelefezek* adatot, mindig csak *Sár*. Csakhogy ennek értelmezése nem biztos, hogy 'Keselyűfőszék', hanem lehet 'Keselyűfészek' is. A CSÁNKINÁL előforduló adat a Sár folyó másik neve. De elsődlegesen nem víz, hanem egy birtok neve, így szól a regesztá részlete: 1323e/1364: *Keseleufezuk* és a *Saar* folyón túli (annak túlsó partján lévő) föld, melyen Szent Lénárt tiszteletére templomot emeltek (FENYVESI 2000: 76). A kérdéses mikrotoponima neve fennmaradt Szabadbattyánál térszínforma neveként: 1749: *Keselő*-hegyre dülő (NAGY 1972), 1976-ban az Urasági *Kesellő* és a Vizes-*Keselő* nevet gyűjtötték fel (kéziratot gyűjtés). Mindez nem kisebbíti a Sárvíz jelentőségét a térség életében.

² A kéziratot gyűjtéseket településenként rendezve az alábbi jelzeten és lelőhelyen lehet megtalálni: Fejér megye földrajzi nevei = XV. (Aprónyomatványok) 62. Fejér megye földrajzi neveinek gyűjtőívei 1970–1980, Magyar Nemzeti Levéltár, Fejér Megyei Levéltár.

4.7. CSONKÁS további állítása, hogy a *székes* 'mocsár' helyett e területen a *sár* használatos, és ez helynevek előtagjaként már korán meg is jelent. Erre hozza példaként *Sárszabadi* nevét, és megemlíti, hogy a 16. század elejéig négy település előtt jelentkezik ilyen előtag. Feltehetően a Sárvíz mentén, de nem Fejér megyében, ugyanis a megyei adatoknál ilyenre nem bukkantam. *Sárszabadi* településre az első adat 1249-ből, az utolsó 1433-ból való (Cs.)

Saját gyűjtésem a kronológiai vonatkozásokat nem támasztja alá. CSONKÁS szerint Fejér és Tolna megyében 10 településnek van ilyen előtagja, de forrásaiban csak Fejér megyéből 12 település nevében bukkan fel a *Sár*- előtag. Ezek között azonban vannak nem állandósult nevek, ráadásul jellemzően nem népnyelvi adatok, hanem térképek, sematizmusok és összeírások „hivatalos” adatai. Létrejöttük is csak a 18. századtól mutatható ki (legkorábbi az 1715-ös országos adóösszeírásból való),³ ezek a névváltozatok jellemzően egy-egy forrásban bukkannak csak fel, vagy olyan hivatalosan megállapított alakok, amelyeket a helybeliek nem használnak.

Évszám	Névalak	Hivatalos név	Megjegyzés	Forrás
1715	<i>Sárkeresztúr</i>	Sárkeresztúr		ConsReg.
1784–87	<i>Sár-Pentele</i>	Sárpentele	Sárszentmihályhoz csatolva	MTH
1789	<i>Saár Sz-Miklos</i>	Sárszentmiklós	Sárbogárdhoz csatolva	FNESz., MTH
1794	<i>Sár Keresztes</i>	Sárkeresztes		FNESz.
1819–69	<i>Sár-Bogárd</i>	Sárbogárd		K2
1819–69	<i>Pusztá Sár Eg-res</i>	Sáregres		K2
1819–69	<i>Sár Sz. Mihály, Sz. Mihály</i>	Sárszentmihály		K2
1841, 1857–59	<i>Sár-Ladány, Sár Ladány</i>	Nádasdladány		S 11 - No. 755, B IXa 520
19. sz. közepe	<i>Sárszentágota pusztá</i>	Sárszentágota		FNESz.
1882	<i>Sár-Szent-Mihály</i>	Sárszentmihály		KT
1896	<i>Sár-aba</i>	Aba		Kálmán 1980
1902	<i>Sárkeszi</i>	Sárkeszi		MTSH
1967	<i>Sárhatvan</i>	Sárhatvan	Sárbogárdhoz csatolva	Kálmán 1980

1. táblázat. A *Sár*- előtagú nevek a gyűjtésben

³ Köszönöm N. Fodor Jánosnak, hogy megosztotta velem a feldolgozott anyagot.

Aba neve az eddig összegyűjtött forrásaimban csak 1896-ban fordul elő előtaggal. *Sárhatvan* neve is csak az idézett forrásból ismert előttem, még 1973-ban is *Hatvanpuszta*-ként adatolt (KÁLMÁN 1980). *Sárkeszi* a népnyelvben *Keszi*, a falu korábbi *Kiskeszi* neve is megőrződött. A mai előtaggal egyező alak mutatkozik meg a 1886-os *Nádasd Ladány* (B IXa 1651) névalakban, a *Sár*- előtag korábban nem szerepel, csak a két idézett térképről van rá adatom. *Sárpentele* két későbbi térképen még *Sár*- előtag nélkül fordul elő: 1786: *Pentele* (B IXa 1120), 1825: *P[uszt]a Pentele* (S 68 - X. - No. 83). A pontosan nem keltezett *Sárszentágota* névalak után még fél évszázadig *Sár*- előtag nélkül fordul elő a település neve, csak 1903-tól lett újra *Sárszentágota* (MTSH). *Sárszentmihály* neve *Sár*-előtaggal a második katonai felmérés térképe után 1882-ben bukkan fel a kataszteri térképen, 1903-tól lett ez a hivatalos neve.

5. Érdemes kitekinteni a *székes*, *szék* elemet tartalmazó régi helynevekre is. A TESz. a *szék* 'ülőalkalmatosság' szócikkében közli a 1237–40: *Scekesmagos* adatot (TESz.). A N. *szék* 'időszakos vízállás' származéka a *Székes* név: 1451: *Zekesfalwa*, 1567 *Zekes*, 1571: *Székes*. *Székás* falu a nevét a mellette levő folyóról vehette: 1290–95: *Szekes*, 1293/1293–1301: *predium [...]* *regale Scekes*, 1313: *fluv. Zekes*. Az 1441-es *Zekeshelfalwa* 'székhelyül szolgáló falu' jelentésű név lehet (FNESz.).

A Debreceni Egyetem hang- és helyesírás-történeti adatbázisában (lásd ehhez <https://mna.unideb.hu>) két számításba vehető adatot találunk: a *Székes* (1291: *Zekes*, 1313: *Scekus*, 1293/1293–1301: *Scekes*) és a *Szászszékes* (1323/1327/1370: *Zaszekees*) neveket.

A régi oklevelek további adatokkal tudnak szolgálni (OkI Sz. 899–900, 904). Ezek között többféle szerepben fordul elő a *szék* és a *székes* szó. Előtagként a 1319: *Zekesbatharchfeu* és 1476: *Zeekesfewld* adatokban mutatkozik meg, egy további név idézhető, melyben talán két azonos jelentésű elem (*sáros* és *székes* mint 'mocsaras' vagy 'vízállásos terület') található: 1475: *Saroszekesfewld*.

Vizekhez, ezen belül vízfolyáshoz köthetők az 1313: *Zekes*, illetve az 1270: *Scekpotok*, 1359: *Zekpatak*, 1416: *Zekpathak* nevek. Állóvizet jelöl az 1288/1290: *Zyktou*, 1299: *Zyktou* név.

Növénynév után fordul elő a *szék* ezekben a nevekben: 1233/1345: *Sumscek* és az 1279/1281: *Keuruszek*. Növények neve előtt előtagként is megjelenhet a szó: 1339: *Zekzeleu* és 1471: *Zekgywmeche*. Állatnév után fordul elő a *szék* az 1324: *Hodzek* és az 1411: *Zarvaszeek* nevekben. Az 1330: *Zekmezeu* gyepűvel övezett tábornak, az 1335: *Zekmal* pedig szőlőskertet nevezett meg (BALÁZS 1980: 260).

A FNESz.-ben azt is olvashatjuk, hogy további *szék* szó is szerepelhet helynevekben, melynek 'cserjék, bokrok, fák szövevénye, gyepű' < : *sző* 'fon' jelentése lehet. Ez a gondolat BALÁZS JÁNOSTÓL származik. Szerinte egy finnugor eredetű

sző 'hajfonat; fon' igenévszóból a magyar nyelv önálló életében a *-k* deverbális névszóképzővel jött létre a *szék*, illetve a *szik*, *szik*. Ez az OklSz. gyümölcsökkel kapcsolatos adatai alapján tűnt fel neki. Szerinte ezekben az adatokban a *szék* 'gyepű, sűrű szövedék, sövény'-t jelent, és azzal függ össze, hogy az az ómagyar korban cserjék, bokrok, fák sűrű szövedékét fejezte ki (1980: 258–260). Mások egy szláv *sěk* 'vágás' szóval hozzák kapcsolatba a *gyepű* megnevezését (GYÖRFFY 1983: 214). Talán ennek a 'sűrű szövedék' jelentésű szónak a szóhasadással elkülönült változata az ismeretlen eredetű, eredetileg területre vonatkoztatható *szűk*, és talán ehhez köthető jelentésváltozással a *szék* 'valami belseje' és a *székes* 'szoros' is.

5.1. A történeti Magyarország területén a három Fehérvár helynév változásaira is érdemes lehet kitekinteni a jelzővel való bővülés kapcsán. A FNESz.-ben Nándorfehérvárra a következő adatokat találjuk: 1150 k./13–14. sz.: *Albam Bulgariae* 'Bolgárfehérvár', 1336: *Castrum Nandoralbense*, 1357: *Nandurfeiruar*, 1559: *Belgradnac* (FNESz. 1: 190). KRISTÓ kitér rá, hogy már a DAI.-ban háromszor előfordul Nándorfehérvár *Belegrada* és *Belegradon* néven (1996: 168).

Gyulafehérvár első adata szláv nyelvű előzményt sejtet: 1081: *Bellagradensi*, majd latin adatok idézhetők: 1134: *Albae civitatis*, 1177: *Albensis Ultrasilvanus*, +1206/1257: *Albensis castris*. A mai Gyulafehérvár alaknak megfelelők a 13. század végétől idézhetők: 1274: *Alba Jvle*, 1488/1746: *Gywlafeyerwár* (FNESz.).

KISS LAJOS szerint *Székesfehérvár* nevében a *Székes* jelentése 'királyi székhelyül szolgáló'. A legkorábbi adatot Szent István legendájából idézi: 1077–83: „regalis sedis civitate, que dicitur *Alba*”, azaz magyarul: „magában a királyi székvárosban, melyet Fehérvárnak mondanak”. Azonban ez az adat is csak *Alba*-nak nevezi a várost, mellette körülírászerű jellemzést kapunk. További adatok: 1009/+1257: *Albam civitates*, 1055: *feheruuaru*, de a *székes* jelzővel a legkorábbi előfordulása csak 1525-ből való: *Zekesfeyervár* (SIKLÓSI 2013: 5, de lásd még 1539: *Szėkes fejır vār*, FNESz.). GYÖRFFY szerint csak a krónikások korában székváros (1967: 21). Értelmezésemben ez inkább azt jelenti, hogy csak a krónikások nevezik ennek, ráadásul akkor, amikor már nem az (láttuk ugyanis, hogy a történelmi valóságban több királyi székhely volt, ráadásul a 13. századtól Székesfehérvárnak e szerepe háttérbe szorult).

Érdemes kitérni arra, hogy az összes többi Fehérvár hasonló szerepet töltött be a történelem során: mind főbb hatalmi központnak tekinthető. Gyulafehérvár Szent István rokonának központja volt, a horvátországi tenger melléki Fehérvár koronázó város volt. Bolgár-Fehérvár és Dnyeszterfehérvár hercegek lakhelye volt (KÁROLY 1898: 26–27). Úgy vélem, hogy a SZÉKHELY, KÖZPONT, FŐVÁROS fogalmának kifejezésére a *fehérvár* kifejezés szolgálhatott.

Legkorábban *Nándorfehérvár* nevében jelentkezik az írott forrásokban jelző, de e nevek latin nyelvűek, magyarul 1357-ből adatható (BENKŐ 1998: 125).

Figyelemre méltó, hogy mind Gyulafehérvár, mind Székesfehérvár kapcsán a korai latin források csak „fehér vár”-ról beszélnek (GYÖRFFY 1967: 19). *Gyulafehérvár* jelzője először ’Erdélyi’ jelentésű (ahogy később a török átvételekben is), a *Gyula*- előtag csak a 13. század végén bukkan fel, jóval azután, hogy e méltóság eleven lett volna. A *Gyula*- előtag jelentkezésében bizonyára a korabeli irodalmi hagyományoknak jutott szerep, az *Erdélyi*- jelző talán a szóbeliségen keresztül jutott a török korig, már amennyiben feltehető kapcsolat a török és a magyar név között. Úgy vélem, a *Székes*- jelző mögött is hasonló irodalmi háttérrel tehetünk fel, kiegészülve Szent István után a szentkultusz és emlékezetpolitika támogató-sával.

Elfogadhatónak tartom KRISTÓ azon megállapítását, hogy a latin és a német nevek fordításán alapulnak (1996: 169–170). FEKETE LAJOS ennek éppen az ellenkezőjét vallotta: szerinte a latin nevet fordították magyarra. A város legkorábbi idegen nyelvű nevei között latinul egyszerűen *Alba* (lényegében a 13. század második feléig, lásd Gy.) található. Németül a *Weissenburg*-nak megfelelőek a régi alakok, de CSONKÁS 1490-ből idézi a *Stulweyssemburg* formát, SIKLÓSI 1515 körülről ismer efféle adatokat (2013: 5). A szláv nyelvű formák legkorábban *Belegrava*-félék, és ez került át az arabba is (KRISTÓ 1996: 168–171). HADROVICS egy keltezetlen *v Belgrade ztolnom* adatot közölt, FEKETE szerint 1490 körül jelentkezik a török forrásokban először egy délszláv átvételre utaló alak. Ennek alapján az látszik, hogy a szlávból vett török és a német névben a jelző szinte azonos időben mutatkozik meg. A latin adatokból azt feltételezhetnénk, hogy a 13. század végére állandósulhatott a *Székes*- jelző.

A legendabeli „regalis sedis civitate, que dicitur *Alba*” (azaz „magában a királyi székvárosban, melyet Fehérvárnak mondanak”) világíthat rá arra, hogy az *Alba Regalis* egy *Alba Regalis [sedis]*-féle szerkezetből rövidülhetett, más esetben nem feleltethető meg maradéktalanul a *székes* a ’királyi’ jelentésű *regalis*-nak. A középkori névvfejtési hagyományba — amelyben a helynevet egy történet kulcsszavára vezetik vissza (IMREH 2019: 63), esetünkben: Székesfehérváron őrzik a királyi széket, ezért nevezik így — illeszkedhet egy efféle, népetimológias értelmezése a névnek. E feltételezést erősíti az a nem jelentéktelen körülmény, hogy a *székes* szó tudatosan és következetesen fővárost jelző szerkezetben csak jóval később adatolható.

6. Bár a régiségből *Székes* helynevet Székesfehérvárról nem idézhetünk, de *Szék* volt a közvetlen szomszédságában, a keresztesi határban. Egykor eddig nyúlt ki a mocsár, az említett *Scek* lehetett a mocsár neve is. A kérdés az, hogy e név a földrajzi köznévi állapotból tulajdonnévvé vált-e?

Két 17. századi jegyzőkönyvben a területnek nem látjuk a *Szék* nevét. Az első határleírás így szól: „Tudja-é azt is az tanu, hogy onnéd által a vizen napnyugot felé az **posványosan** azminemő régi szekérút helye most is láttatik, azon vizen

tul való részt is addig birták, éltek és kaszálták az keresztesiek mindenkor békeségesen mindaddig, míg az elmúlt 1697. esztendőben az fejérváriak azon fölül megirt helyeken fölül, Keresztes felől való nagy darab földjüket és ezen vizen tul levő rétjüket el nem foglalták az keresztesiek.”

A második pedig ekként írja le a területet: „Az rétet az vizen belől középeránt nevezet szerint pedig azmint az **Galyától egy kis folyás kiszakad**, addig birták azon punctumban specificált szekéruttól fogvást, és azon **ereken** által az keresztesiek nem mentek kaszálni, az mohaiak sem jöttek által, hanem keresztesiek innen, mohaiak pedig azon **középtáján folyó ereken túl** birták” (MÓRA 1972: 217–219; a kiemelések tőlem: N. D.).

Mikoviny Sámuel 18. század elején készült Fejér megye térképén a kérdéses területen két vízfolyás nevét láthatjuk: *Bodaszek* és *Rivulus Sos-Viz*. Összekapcsolható-e az 1341-es *Scek* és az újkori *Bodaszek*? Ha hiteles a térképi adat, akkor nem tartom lehetetlennek, de a terület későbbi nevei azt sejtetik, hogy vagy a lakosság változásával kihalt névvel, vagy a földrajzi köznév rögzületlenségével kell számolni.

A terület későbbi nevei ugyanakkor teljesen egyező környezetet jelölnek, csupán más köznévvvel. A Második katonai felmérésen *Vizes rétek*, a Kataszteri térképen *Nagy sósos* és *nagy sósosra dülő* és *Pokol sárja* található. A Negyedik katonai felmérésen az *Időnkint nedves* jelzés látható. Tehát a nevek vizenyős, mocsaras területet jelölnek. Az egyértelmű összekapcsolást a *Szék* > **Székes* alak hiánya zárja ki.

7. Összességében a történelmi érvek áttekintése után elmondható, hogy egyértelmű adat nincs arra nézve, hogy Székesfehérvárt egyedüli vagy a legfontosabb királyi székhelynek tekintjük. Ekkoriban Európában sem volt egyetlen királyi székhely: a király vándorolt országában. Magyarországon IV. Béla teremtett először igazi fővárost Budán (BÓNIS 1967: 55). Fehérvárnak két ok miatt sem sikerült székvárossá válnia: a városnak nem volt jelentős gazdasági ereje, szükséges volt más város pénzügyi és gazdasági erejét segítségül venni. A város természeti adottságai is gátolták: Fehérvár inkább széttagolt településhalmaz volt, nem pedig egységes város (ZSOLDOS 2013: 27–28). Másrészt a 14. század óta elvárás, hogy az ország központjának az ország közepén kell lennie (KOLLER 1972: 16). Fehérvár koronázóhelyként csak István utódai számára lett kötelező, de temetkezési helyként már nincs ilyen erős hagyománya a városnak. A király beiktatási szertartásában európai minták alapján is bizonytalan a korona vagy a trón elsődlegessége. A legjelentősebb politikai szerepe az itteni országgyűlés miatt lett, mert soha nem volt a közigazgatás és a pénzügyek központja (DEÉR 1971: 6–8).

A történelmi háttérrel figyelembe véve több lehetséges névadási motiváció is elképzelhető. Ez annak is köszönhető, hogy története során a város különféle, olykor

egészen magas rangú szerepeket töltött be az ország életében. A 'főváros' esetleg 'királyi székhely' jelentés ezek kései adatolása miatt szerintem kevésbé meggyőző. Egyértelmű adatok híján a történeti pótkompetenciára hagyatkozva a legbizonytalanabbtól a biztosabb felé haladva az alábbi magyarázatokat látom relevánsnak.

1. *Saroszekesfewld* mintája (amennyiben ebben a *székes* 'mocsaras' jelentésű) és a *szíkes szikvirág* szerkezet alapján *Székesfehérvár* nevében talán két hasonló jelentésű szó rejtezik. Vagyis e lehetőség szerint a *székes* 'világos, sárgásfehér'. Ebben az esetben a település nevében tautologikus kifejezésként világos-fehérvár szerkezetet kellene keresni.

2. Feltehető, hogy a 'belső' jelentésű *székes* szó szerepel a város nevében. E szemlélet mögött az állna, hogy a többi Fehérvár az egykori ország peremén helyezkedik el.

3. A *Székes*- előtag a történeti földrajzi adatok és az újkori földrajzi leírások alapján 'sziksós talaj' is lehet.

4. Egy 1250-es években hamisított oklevél beszámol arról, hogy itt őrzik a királyi trónt, így e névadási motiváció sem zárható ki. Ez esetben a *Székes*- tulajdonképpen 'trónos', pontosabban 'trónt bíró, őrző' jelentésben is elképzelhető.

5. Nem lehetetlen, hogy a *székes* jelentése a szótárakból idézhető és talán a *szűk* alakváltozataként a területen is élő *székes* 'szoros' jelentése alapján 'belső'. Emögött szintén történeti földrajzi érvek állnak: a város egy mocsárból emelkedik ki. Így a *székes* e használatban valójában 'mocsár belsejében lévő, szigeti' lenne.

6. SZABÓ T. felvetése a *székes* 'mocsár' szóval teljes bizonyossággal nem zárható ki, mindössze a név kialakulásának idejét lenne érdemes korábbra helyezni.

7. Székesfehérvárott tartották a törvénytörvényeket, illetve az országgyűléseket. A várost külön jogok illeték meg, még mérték (1499: *feyerwaryweka*, ÉRSZEGI 1971: 249) is viselte a nevét. Ezért nem lehetetlen, hogy a *prédikálósziék*, *mészársziék*, *csapsziék*, *törvénytörvényesiék* stb. alapján egy „intézmény” húzódik meg a jelző mögött. Vagyis ezt a felvetést követve egy *székes* 'vmilyen joggal, méltósággal rendelkező' jelentésű szóval számolhatunk, ami legvalószínűbben a törvénytörvények és országgyűlések létre, esetleg a város kiváltságaira utal. Egy hasonló nyelvjárási példa van, de ott nem *székes*-, hanem *szék*- előtag fejezi ki az ilyen kapcsolatot: *székgazda* 'mészáros' (ÚMTsz.), azaz tkp. '(mészár)székekkel rendelkező gazda'.

8. Véleményem szerint a legvalószínűbb magyarázatot BALÁZS JÁNOS ötlete nyújtja, aki a *sző* szónak *-k* deverbális nomenképzős 'gyepű, sűrű szövedék, sövény' jelentésű származékának tartja az egyes helynevekben szereplő *szék*-et. Ennek értelmében a *Székes*- itt 'sövénnyel, árkokkal, gyepűvel körülvett', amelyet a történeti földrajzi adatok szintén megerősítenek. A magyarázatot kronológiai érvek is támogatják: a *Fehérvár*-féle helyneveink talán a 12. század második felére

nyerték el jelzőiket. Ha a *Székes*- jelzőt korábban tekintjük, akkor emögött a törvényhozási napok intézménye bizonytalanabban feltételezhető, mert ezt csak az Aranybulla mondta ki.

Településtörténeti érvek szólhatnak a 'gyepűvel ellátott, erődített' jelentésű *Székes*- mellett. Adalék lehet, hogy a „meszes talajú szikes vízállásnak és tavaknak a feneke [a csapófld]. Világossárga színű, nagyon meszes szikes márga, mely a vízben szétfolyik, azonban ha megszárad, kőkeménnyé lesz.” — írja VISKI. Megemlíti, hogy nemcsak házakat, de várakat sem mindig építettek, hanem gyakran fonták, azután sárral becsapták. Még a nevezetes Kanizsa, Érsekújvár vára is fából, sövényből és sárból készült (VISKI 1929: 110–111). Ezt erősíti, hogy kőből készült fala a városnak a tatárjárás után épülhetett (de vö. SIKLÓSI 1994: 626), viszont másféle erődítésekkel védhették a várost, amelyet később ezzel az agyagos földdel kicsapva megerősíthettek. Idővel a *szék* szónak efféle jelentése elhomályosulhatott, így átértelmeződhetett a *Székes*- jelző is.

Irodalom

- B IXa 1120 = Magyarország földrajzi (általános) térképe az I. katonai felmérés alapján.
<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/754/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShIVeIIaWVyYXJjaHktMTgpIn0>
- B IXa 1651 = Magyarország megyéinek kézi atlasza 18. sz. lapja.
<https://maps.hungaricana.hu/hu/HTITerkeptar/1152/>
- BABAI DÁNIEL 2010. Fejezetek a Sárvíz-völgy történetéből. In: MOLNÁR CSABA–MOLNÁR ZSOLT–VARGA ANNA szerk. „*Hol az a táj szab az életnek teret, Mit az Isten csak jókedvében terem*”. *Válogatás az első tizenhárom MÉTA-túrafüzetből 2003–2009.* Vácrátót, MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete. 391–398.
- BALÁZS JÁNOS 1980. *Magyar deákság.* Budapest, Magvető Kiadó.
- BARTOS GYULA 1910. *Magyarország önállóságának és függetlenségének kivívása 1074-ben és 1075-ben a csörszárkok, mint haditényezőknek felhasználása által.* Eger, Érseki Lyceumi Nyomda.
- BÁTKY ZSIGMOND 1918. Néhány vonás Fejérmegye népességének tömörüléséhez. *Földrajzi Közlemények* 46: 119–128.
- BÁTKY ZSIGMOND 1922. Néhány vonás Fejérmegye településföldrajzához. A termőtalaj és letelepülések kapcsolata. *Föld és ember* 2/3–4: 185–191.
- BENCZE GÉZA 2000. Vízmunkálatok a Sió–Kapos–Sárvíz vízrendszerén a XVIII–XIX. században. *Honismeret* 28/2: 99–101.
- BENDEFY LÁSZLÓ 1976. *Mikoviny Sámuel megyei térképei II. 1735–1740.* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Kiadványai.
- BENKŐ LORÁND 1998. Mióta lehetnek Fehérvár helyneveink? Egy kis névromantika. In: BENKŐ LORÁND, *Név és történelem. Tanulmányok az Árpád-korról.* Budapest, Akadémiai Kiadó. 121–126.

- BERTÉNYI IVÁN 2013. Királykoronázások, királytemetések Székesfehérvárott. *Rubicon* 2013/6: 4–19.
- BÓNIS GYÖRGY 1967. Székesfehérvár, az Árpádház székhelye. In: KRALOVÁNSZKY ALÁN szerk. *Székesfehérvár évszázadai I. Államalapítás kora*. Székesfehérvár, Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága. 49–59.
- DR. BUGÁR JENŐ 1997. *Nagyvenyim*. [h. n.], BUWEX Bt.
- ConsReg. 1715 = Conscriptio Regnicolaris 1715. N 78. MOL., 3119–3131. doboz, adatbázisokonline.mnl.gov.hu/adatbázis/az-1715_-evi-orszagosszeiras/
- Cs. = CSÁNKI DEZSŐ 1890–1913. *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában I–III., V*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- CSONKÁS MIHÁLY 1941. Székesfehérvár. *Magyar Nyelv* 37: 106–110.
- DEÉR JÓZSEF 1971. Szent István és székhelye. Székesfehérvár és Aachen. *Katolikus Szemle* 23/1: 1–18.
- ÉRSZEGI GÉZA 1971. Fejér megyére vonatkozó oklevelek a székesfehérvári keresztes konvent magán levéltárában 1193–1542. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv* 5: 177–264.
- ERDŐS FERENC 1989. Fejér vármegye újjászervezése 1692–1693. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv* 19: 63–68.
- ÉrtSz. = *A magyar nyelv értelmező szótára*. Online adatbázis: <https://mek.oszk.hu/adatbázis/magyar-nyelv-ertelmezo-szotara/kereses.php?kereses=székesfőváros>
- EWUng. = *Etymologisches Wörterbuch Ungarischen I–II*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó. 1993–1995.
- FEJÉR GYÖRGY 1840. Igaz-e, hogy Székes Fejérvár fejér színétől vette nevezetét? *Tudományos Gyűjtemény* 24/3: 92–102.
- FEKETE LAJOS 1940. Székesfehérvár. *Magyar Nyelv* 36: 316–318.
- FENYVESI LÁSZLÓ 2000. *Tolna megye középkori történetéhez kapcsolódó oklevelek regesztái 1009–1541*. Szekszárd, Tolna Megyei Önkormányzat Levéltára.
- FITZ JENŐ 1957. *Székesfehérvár*. Budapest, Képzőművészeti Alap Kiadványllalata.
- FITZ JENŐ–CSÁSZÁR LÁSZLÓ–PAPP IMRE 1966. *Székesfehérvár*. Budapest, Műszaki Könyvkiadó.
- FKnT. = BÁBA BARBARA–NEMES MAGDOLNA 2014. *Magyar földrajzi köznevek tára*. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó.
- FNESz. = KISS LAJOS 1988. *Földrajzi nevek etimológiai szótára I–II*. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- FÜGEDI ERIK 1974. *Uram Királyom...* Budapest, Gondolat Kiadó.
- GÁRDONYI ALBERT 1944. Magyarország középkori fővárosa. *Századok* 78: 219–231.
- Gl. = BERRÁR JOLÁN–KÁROLY SÁNDOR szerk. 1984. *Régi magyar glosszárium. Szótárak, szójegyzékek és glosszák egyesített szótára*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Gy. = GYÖRFFY GYÖRGY 1963–1998. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GYÖRFFY GYÖRGY 1967. Székesfehérvár feltűnése a történelmi forrásokban. In: KRALÁNOVSZKY ALÁN szerk. *Székesfehérvár évszázadai I. Az Államalapítás kora*. Székesfehérvár, István Király Múzeum. 19–25.

- GYÖRFFY GYÖRGY 1983. *István király és műve*. Második kiadás. Budapest, Gondolat.
- HADROVICS LÁSZLÓ 1940. Székesfehérvár régi horvát neve. *Magyar Nyelv* 36: 318–319.
- IMREH RÉKA 2019. A modern tudomány előtti és azon kívüli név- és szófejtések alkalmazott vonatkozásai. *Névtani Értesítő* 41: 51–74.
DOI: <https://doi.org/10.29178/NevtErt.2019.3>
- JUHÁSZ DEZSŐ 2018. A nyelvjárások történetéből. In: KISS JENŐ–PUSZTAI FERENC szerk. *A magyar nyelvtörténet kézikönyve*. Budapest, Tinta Könyvkiadó. 314–349.
- K2= A második katonai felmérés térképe.
<https://maps.arcanum.com/hu/map/europe-19century-secondsurvey/?bbox=2040186.594229671%2C5975373.586922159%2C2051919.6780714456%2C5979462.967935417&layers=osm%2C158%2C164>
- K3_25 = A harmadik katonai felmérés 1 : 25 000-es térképe.
<https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey25000/?layers=129&bbox=2062432.3809691789%2C5934850.835289097%2C2068298.9228900662%2C5936895.525795725>
- K3_75 = A harmadik katonai felmérés 1 : 75 000-ös térképe.
<https://maps.arcanum.com/hu/map/thirdsurvey75000/?layers=43&bbox=2063553.1789424939%2C5934722.007201608%2C2069419.7208633812%2C5936766.697708236>
- K4 = A negyedik katonai felmérés térképe.
<https://maps.arcanum.com/hu/map/hungary1941/?layers=29&bbox=2038496.4795890495%2C5969800.106015566%2C2050229.563430824%2C5973889.487028823>
- KÁLLAY ISTVÁN 1989. A kormányzat megszervezése Fehérvárott a török kiűzése után 1688–1703. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv* 19: 51–55.
- KÁLMÁN BÉLA 1980. Fejér megyei helynevek a 18–19. századból. *Magyar Nyelvjárások* 23: 58–95.
- KARÁCSON IMRE 1906. Székesfehérvár a török uralom alatt. *Katolikus Szemle* 20/9: 919–933.
- KARÁCSON IMRE 1908. *Evlia Cselebi török világutazó Magyarországi utazásai 1664–1666*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- KÁROLY JÁNOS 1898. *Fejér vármegye története* 2. Székesfehérvár, Csitári K. és Társa Könyvnyomdája.
- KRISTÓ GYULA 1994. Gyepű. In: KRISTÓ GYULA főszerk. *Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század.)* Budapest, Akadémiai Kiadó. 242.
- KOLLER, HEINRICH 1972. A székesfehérvári királyi trónszék kérdése. In: KRALOVÁNSZKY ALÁN szerk. *Székesfehérvár évszázadai II. Középkor*. Székesfehérvár, Fejér Megyei Múzeumok Igazgatósága. 7–20.
- KOVÁCS ESZTER 1976. *Seregélyes földrajzi nevei*. Kézirat. Szakdolgozat. Debrecen.
- KRISTÓ GYULA 1996. Székesfehérvár legkorábbi nevééről. In: FARKAS GÁBOR szerk. *A székesfehérvári Boldogasszony bazilika jelentősége — Közlemények Székesfehérvár történetéből*. Székesfehérvár, Székesfehérvár város levéltára. 163–179.

KT = Kataszteri térkép:

<https://maps.arcanum.com/hu/map/cadastral/?layers=3%2C4&bbox=2045805.5996051412%2C5973538.448901052%2C2051672.1415260285%2C5975583.139407679>

KUBINYI ANDRÁS 2001. A királyi trón a középkori Magyarországon. In: BENDE LÍVIA–LÖRINCZY GÁBOR szerk. *Koronák, koronázási jelvények*. Ópusztaszer, Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékpark Közhasznú Társaság–Csongrád Megyei Múzeumok Igazgatósága. 73–93.

MÉSZÖLY GEDEON 1944/1982. Székesfehérvár nevééről meg a szík szó eredetéről. In: SZATHMÁRI ISTVÁN szerk. *Népünk és nyelvünk. Válogatott tanulmányok*. Budapest, Gondolat. 128–141.

MFNT = FÖLDI ERVIN szerk. 1979. *Magyarország földrajznev-tára II. Fejér megye*. Budapest, Kartográfiai vállalat.

MNyA. = DEME LÁSZLÓ–IMRE SAMU szerk. 1970. *A magyar nyelvjárások atlasza 2*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

MOENICH KÁROLY 1893. Székesfejérvár-e vagy Székesfehérvár? In: HATTYUFFY DEZSŐ szerk. *A Fejérvármegyei és Székesfejérvár városi történelmi s régészeti egyesület évkönyve 1893. évre*. Székesfejérvár, [k. n.]. 182–201.

MÓRA MAGDA 1972. Források Fejér megye törökkori történetéhez. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv 6*: 211–226.

MTH = SZASZKÓNÉ SIN ARANKA szerk. 1987. *Magyarország történeti helységnév-tára. Fejér megye (1773–1808)*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat.

MTSH = KÁLLAY ISTVÁN–KOVACSICS JÓZSEF 1998. *Fejér megye. Magyarország történeti statisztikai helységnévtára 13*. Budapest, Központi Statisztikai Hivatal.

MTSz. = Magyar történeti szövegtár. http://clara.nytud.hu/mtsz/run.cgi/first_form

NAGY LAJOS 1972. Adatok Fejér megye történeti-földrajzi névanyagához. *Fejér Megyei Történeti Évkönyv 6*: 227–311.

OkI Sz. = SZAMOTA ISTVÁN–ZOLNAI GYULA 1902–1906. *Magyar oklevél-szótár. Pótlék a Magyar Nyelvtörténeti Szótárhoz*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.

PÁVÓ ELEMÉR 1986. *Török pénzek a hódoltság kori Magyarországon*. [H. n.], Magyar Numizmatikai Társulat–Magyar Éremgyűjtők Egyesülete.

PÉTER KATALIN 2003. A királyi méltóság megjelenítése. *História 25/3*: 16–18.

PROKOPP GYULA ford. és bev. 1977. Bél Mátyás: Fejér vármegye leírása. *Hungarie novae geographico-historica. Pars secunda transdanubiana. Fejér Megyei Történeti Évkönyv 11*: 83–117.

S 68 - X. - No. 83: A Sárvíz-csatorna térképe

<https://maps.hungaricana.hu/hu/MOLTerkeptar/10401/>

SIKLÓSI GYULA 1994. Székesfehérvár. In: KRISTÓ GYULA főszerk. *Korai magyar történeti lexikon. (9–14. század.)* Budapest, Akadémiai Kiadó. 626–628.

SIKLÓSI GYULA 2013. *A törökkori Székesfehérvár*. Székesfehérvár, MH Összhaderőnemi Parancsnokság.

- SZABÓ T. ATTILA 1940. Székesfehérvár. *Magyar Nyelv* 36: 256–258.
- SZEGHALMY GYULA 1937. *Dunántúli vármegyék*. Budapest, A magyar városok monográfiája kiadóhivatala.
- SZEKFŰ GYULA 2013. *A törökkori Székesfehérvár*. Székesfehérvár, MH Összhaderőnemi Parancsnokság.
- TESz. = *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára I–III*. Főszerk. BENKŐ LORÁND. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1967–1976.
- THÚRY JÓZSEF 1892. Pecsevi a magyar történetíráshoz. Második közlemény. *Századok* 26: 476–488.
- TÓTH ENDRE 2011. Szent István és a koronázási jelvények. *Magyar Szemle* 20/7–8: 17–34; 20/9–10: 89–109.
- TÓTH GERGELY főszerk. 2017. *Matthias Bel, Notitia Hungariae Novae Historico Geographica*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- UEW. = *Uralisches etymologisches Wörterbuch I–II*. Szerk. RÉDEI KÁROLY. Bp., 1968–1988. III. Register. Bp., 1991. Online változata: <http://www.uralonet.nytud.hu>.
- ÚMTsz. = B. LŐRINCZY ÉVA. főszerk. 1979–2010. *Új magyar tájszótár I–V*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VERESS D. CSABA–SIKLÓSI GYULA 1990. *Székesfehérvár, a királyok városa*. Budapest, Zrínyi Kiadó.
- VISKI KÁROLY 1919. Csapóföld, csapómester. *Népünk és nyelvünk* 1: 110–111.
- Y 1818. Régi Székes Fejérvárról jegyzetek. *Tudományos Gyűjtemény* 2/6: 32–53.
- ZSOLDOS ATTILA 2013. Fehérvár az Árpád-korban. *Rubicon* 2013/6: 26–29.

Opposing Views Regarding the Name of Székesfehérvár

The Hungarian name of Székesfehérvár is found even in our first charter that has survived in its original: it is recorded in *feheruuaru* form when indicating the road in the 1055 Founding Charter of Tihany. After this, for a long time there are only foreign language data for its name (Latin, German, Slavic) and it reappears in Hungarian only five hundred years later: in 1525 in *Zekesfeyervár* and in 1539 in *Szēkes fej̄r vār* form. Its earliest foreign names also simply use a name meaning ‘white castle’. We cannot provide a clear answer to the question as to when the town’s name was expanded with the *Székes* attribute and what this first constituent means. We may, however, state based on foreign-language data that by the end of the 15th century the form using the attribute was already present.

In the 1940s it was a subject of scholarly debate how the *székes* attribute could be interpreted. Several people expressed their opinion in this debate which had two main trends: the attribute could be identified either with the derivative of the ‘soda ash’ or the ‘royal throne, practically royal seat’ words. In my paper I provide an overview of the argumentation of this dispute but at the same time I also

complement it with data from historical dialectology and historical toponomastics made available since then. I discuss the historical and dialectal data of several Hungarian words with the *szék* form. Meanwhile, I also mention records of words meaning ‘capital’ in historical times.

Using the toponym reconstruction approach and considering parallelisms with the *Nándorfehérvár*, *Gyulafehérvár* names with a similar formal structure and toponyms including the *szék* element, I also provide a name typological outlook. Although we have no data that could provide a clear explanation for the origin of the *székes* name element, we may establish degrees of probability between the possible explanations. Two of the seven possible solutions presented and summarized in my paper appear to be more probable.

One of the explanations is related to the special legal position of the settlement: the legislative days organized here and the institution of the parliament that emerged from these may be behind the *Székes*- first constituent. Based on the other explanation that may be verified better with linguistic and historical data and which, I believe, is a stronger one from a chronological and settlement history perspective, it is a derivative of a word meaning *szék* ‘dense contexture, hedge’ and created from the *sző* verb with the *-k* deverbial nominal suffix. The defense system indicates the significance of the town at the time and this explanation does not contradict the cultural heritage related to Székesfehérvár either.